

ELJÁRÁSMÓD A FÉLELEM MOTÍVUMAINAK LÉLEKTANI VIZSGÁLATÁRA KÜLÖNBÖZŐ KORÚ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANULÓKNÁL

Írta: GERÉB GYÖRGY és SZABÓ ZOLTÁN

Oktató-nevelő munkánk hatékonyságának feltétele, hogy ismerjük a különböző életkorú gyermekek alapvető pszichés sajátosságait, ezáltal pedagógiai munkánkat fejlődéslélektani alapokra fektessük. Az egyes pszichés funkciók, tulajdonságok ilyen szempontból történő vizsgálata helyes szintézis megteremtéséhez nyújthat segítséget. Hosszabb időre tervezett vizsgálódásaink során ezen megfontolások értelmében kívánunk adalékokat szolgáltatni a különböző életkorú gyermekek két készségének fejlődéséhez, nevezetesen a rajzkészség és a fogalmazási készség kibontakozásához. A kérdés kutatása tantervméleti szempontból is tanulságos lehet.

Kísérleteinket rétegesen végezzük el, de azzal a szándékkal, hogy a részeredményekben fellelhető összefüggéseket elemezve fejlődéslélektani szintézis felé haladunk. Eljárásmódunkat röviden az alábbiakban ismertetjük.

A gyermekek élményanyagából kiragadtunk néhány jellegzetes csoportot. Vizsgáltuk, milyen módon kerülnek ezek felszínre a gyermekek fogalmazásaiban és rajzaiban. Közölt vizsgálatainkat az 1959–60. és az 1960–61-es tanévben végeztük el Szeged és Orosháza tíz általános iskolájában. A tanulók osztály- és nemek szerinti megoszlása:

Osztály	fiúk	lányok	összesen
V.	150	100	250
VI.	246	98	344
VII.	120	88	208
VIII.	120	100	220
Összesen:	636	386	1022

A feladatot az egyes témák szerint a következőképpen tártuk a gyermekek elé: „Kaptok egy rajzlapot. Az egyik oldalára fogalmazást írtok. Leíjátok mindazt, amit a címmel kapcsolatosan tapasztaltatok, átéltetek, gondoltok. A lap másik oldalára rajzoltok ezzel kapcsolatosan tetszésetek szerint. A fogalmazás és a rajz címe: A félelem.”

A megjelölt osztályokban a gyermekek az alábbi témákról írtak fogalmazást és készítettek rajzot: Félelem, bátorság, halál, álom, szeretet, barátság.

Betekintést nyerhettünk az egyes életkorra jellemző érzelmvilágra, élményanyaguk motivációinak elemzése, a fogalmazásban és rajzban projiciálódott kifejezési formák segítségével. Választ keresünk arra is, vajon ezek a kifejezési formák párhuzamosan, vagy eltérő jelleggel haladnak-e, illetőleg az oktatás során létrejött készségek milyen fejlődési menetet követnek. Az együttesen megalkotott rajz és fogalmazás azonos életkorú gyermekeknél megegyező osztályban homogén talajt képez megállapításaink számára. Az összehasonlítás tehát jogos alapra épülhet. Következtetéseinket ezen dolgozatban még nem közöljük, mert jelenleg a félelem motivációit vizsgáljuk csupán.

Úgy gondoljuk azonban, hogy a részjelenségek elemzése és későbbi összegezése felvetett kérdésünkre is tájékoztatást fog nyújtani. Mind a fogalmazás, mind a rajz elemzésénél kiemeltük az alapvető motívumokat, ezek előfordulását százalékosan kifejeztük, s egymáshoz is viszonyítottuk, rangsoroltuk. A két motívumcsoport egymásközi összehasonlítása további következtetésekhez vezetett. Kitént, hogy ezek a motívumok tipikus megegyezéseket ölelnek fel, illetve típusosan fordulnak elő korosztályok szerinti arányos elosztásban. Minthogy a megvizsgált tanulók száma osztályok szerint változó volt, ezeket csak a rájuk eső motívum-számmal arányosítva hasonlíthattuk össze egymással, és így csoportokon belül kaptunk százaléktételeket. Ezek már összemérhető arányokat képviseltek. A gyerekek fogalmazása és rajza alapján 11 motívumcsoportot különböztettünk meg. Ezek a következők:

1. Állatok.
2. Természeti csapások.
3. Utazás.
4. Ijesztés. (Személy és hely ijesztő jellege.)
5. Iskolai félelmek. (Didaktogén ártalmak.)
6. Büntetés.
7. A lelkiismeret furdalása.
8. Rémek a képzeletben.
9. Háború.
10. Betegség.
11. Halál.

Ezeket a motívumcsoportokat további négy általánosabb kategóriába tudtuk foglalni.

I. (1–2). Tárgyaktól, természeti jelenségektől való félelem.

II. (3–4). Szituációs félelmek.

III. (5–6–7–8). Félelem a bizonytalanságtól és a kiszolgáltatottságtól.

IV. (9–10–11). Rettetés és megsemmisüléstől.

I. *Tárgyaktól, természeti jelenségektől való félelem.* A motívumcsoportokat vizsgálva érdekes számszerű összefüggésre bukkanhatunk. A gyermekek gondolkodásának fejlődésével, értelmi képességük növekedésével, ismereteik bővülésével együtt ritkul a konkrét tárgyaktól való félelmük. A tárgyaktól és természeti jelenségektől való félelem motívumcsoportjai százalékszerűen is csökkenést mutatnak az osztályok növekedésének arányában. A felső tagozat kezdő és befejező osztályát, tehát az V. és VIII. osztályt tekintve, az állatoktól való félelem az V. osztályban az összes motívumok 29%-át teszi ki, ezzel szemben a VIII. osztályban mindössze 5,5%-ot. Az állatok körében a különböző vadállatok és háziállatok egyaránt szerepeltek. Az V–VI. osztályos gyer-

mekek nagy számban írták és rajzolták félelmük forrásaként a kutyát, a VII. és VIII. osztályban ezek száma egészen lecsökkent. A természeti jelenségek, természeti csapások területén már nem találunk ilyen mérvű változást. Az V. osztályban 25,1%, míg a VIII. osztályban is 12,3%-os motívum-előfordulásra bukkantunk, jelölül annak, hogy a természeti jelenségek, természeti csapások még a prepubertás és a pubertás korban levő gyerekeknél is a félelem élményszerű tárgya marad. Ebben a körben előfordulási gyakoriság szerint legnagyobb szerepet tölt be a villámlás, a mennydörgés, a vihar, tűzvész, a vízbefulladásról való félelem. A gyermekek rajzainak elemzése hasonló arányú motívumcsoportot tükröz. Egészében véve mennyiségileg kevesebb motívumot találtunk itt is a rajzokban, mint a fogalmazásokban, de a két kifejezési forma motívumainak aránya ebben az esetben lényeges eltérést nem mutat. Az V. és VI. osztály magas százaléktételeivel szemben elenyésző volt a VIII. osztályosoknál az állat ábrázolása, a természeti jelenségek tekintetében azonban itt is magasabb viszonyszámokat lehetett megállapítani. Egészében véve ez a motívumcsoport 18,3%-ot tett ki.

II. *Szituációs félelmek.* A talált motívumok 8,3%-a esik erre a motívumcsoportra. A gyermekek szituációs félelme mindig egy konkrét helyzethez, negatív élményt takaró emlékképhez kapcsolódik. Pl. fél attól, hogy a sötét erdőben megtámadják. Elég gyakran találkoztunk olyan megnyilatkozással, hogy fél a gyermek a magárahagyottságtól, különösen akkor, ha este sötétben marad egyedül. Két VI.-os fiú, illetőleg lány fogalmazásából idézzük: „Esténként félve megyek haza, mert nagyon sok a kutya. Éjjel is ijedten ébredek fel, ha valami zajt hallok. Reggel is félek, amikor hordom a sötétben a vizet.” „Egy szomszédunktól hordjuk a tejet. Anyuék mindig engem küldenek el, pedig tudják, hogy félek. Amikor megyek, az ajtóban egy félóráig ácsorgok és gondolkodom, hogy be merjek-e menni. Összeszorított szívvel, remegve nyomom le a kilincset és úgy érzem, hogy vesztőhelyemre jövök. Ha sikerül beosonni, akkor mikor kijövök az utcára, a sötétben utánam szalad a kutya és elkezd morogni.” (179)*

Az ijesztéses szorongás sokszor teremt szituációs félelmet. Főképpen a kisebb gyermekeknél sűrűn szerepel a gyilkostól, betörőtől, részegtől, cigánytól való félelem. Egy 11 éves kislány így írja le élményét: „Hazafelé menet az utcán egy részeg embert láttam meg. Sokáig tévováztam, hogy merre menjek. Az ember közelebb ért. Behúzódtam egy kapu alá. Amikor láttam, hogy elment, futásnak eredtem. Szaladtam hazáig. Otthon nagy lihegve léptem be a szobába.” (11).

Egy-egy hely, vagy helyzet mintegy asszociált élménypadadása jelentkezik azoknál a gyermekeknél, akik félnek egyedül a padláson, pincében, vagy temető, erdő mellett elhaladni. Az egyik 13 éves gyermek erről így ír: „A temetőn keresztül jöttem haza, koromsötétben. A hold fényét eltakarták a sűrű bányafelhők. Az egyik sírnál egy nagyon fekete bokor mozogni kezdett, mire én szörnyen megijedtem, rémképeket láttam magam előtt és futásnak eredtem. Meg sem álltam hazáig.” (2). Egy másik gyerek ezt írja: „Én félek a sötétben, az erdőben. A félelem előidézi az ördögöt, a boszorkányt, a sárkányt, és más olyan félelmet gerjesztő személyt. Amikor az ember fél, akkor ahová tud, minél közelebbre szeretne elrejtőzni.” (30).

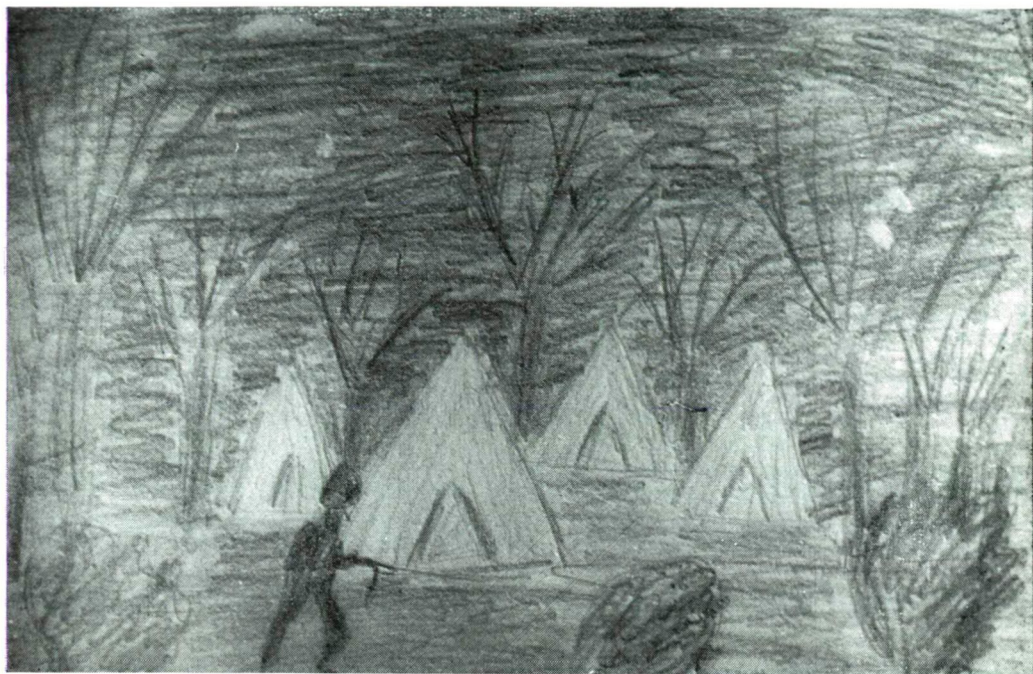
* A zárójelben levő szám a vizsgált gyermekek sorszáma.

1. ábra. Szituációs félelem megnyilvánulása: a) 13 éves lány rajza: Sötétben egyedül

Szituatív neurózist teremthet az iskola is, különösen a számonkérés, felelés izgalmaival, felfokozott feszültséget előidéző légkörrel. Az iskolai bántalmak, „didaktogén” jellegű ártalmak, részint szituációs szorongások, részint azonban egy-egy tárgytól, tanártól, vagy felelősségrevonástól való félelemre utalnak, ezért inkább a következő csoportban tárgyaljuk ezeket.

III. *Félelem a bizonytalanságtól és a kiszolgáltatottságtól.* Már a XVII. században a nagy humanista pedagógus Comenius leszögezte azt a máig is érvényes alaptételt, hogy az iskolának kedves, kellemes helynek kell lennie, nem pedig az erőszak, az ijesztés, a félelmek színhelyének. Vizsgálataink arra vallanak, hogy még ma is sok a szorongó gyermek, kinek hisztériás, neurotikus, vegetatív, sokszor cardiális tünetei nagyrészt az iskolai légkörben lelik magyarázatukat. Nagy százalékban találtunk olyan jól tanuló gyereket is, akiknek az iskola „kínzókamra”, nem pedig „játékos mulatóhely”. E tekintetben a magasabb osztályokban nagyobb arányszámra bukkantunk mint az alacsonyabbakban. Különösen a pubertás körüli időszak mutatott e téren kiugró értékeket. Jellemzően ír erről egy 14 éves gyerek: „Én azért félek óra alatt is, mert kihívnak felelni, és akkor nem merek egy szót sem mondani, pedig tudom. Ha pedig egyesre felelek, akkor otthon kikapok, és ezért félek megmondani.” (70). Az V. osztállyal szemben a VIII. osztályban kétszeres motívummennyiséget találtunk, mely az iskolai ártalmaknak az életkor arányában való növekedésére vall. A kisebb gyerekek a bukástól félnek, a rossz jegyek otthoni következményétől, míg a nagyobbak a rossz bizonyítványtól, a továbbtanulás

2. ábra. Szituációs félelem megnyilvánulása: b) 14 éves lány rajza: Erdőben

szempontjából pedig a felvételi vizsgától tartanak elsősorban. Ezt csak a VII–VIII. osztályos gyerekek tudták rajzban ábrázolni, a kisebbek csupán írtak róla. Elenyésző volt azok száma, akik azért féltek a feleléstől, mert nem készültek el, nem csinálták meg feladatukat. „Sok gyerek valósággal szenved a feleléstől. Én is így vagyok. Remegek és annyira félek, hogy egy pár másodpercig egy szót sem tudok kinyögni.” (24).

„Akkor nagyon félek, amikor a naplóban a nevem közeledik a tanító néni vagy bácsi szeme elé. Megtanulom én a leckét, de mégis. Gondolom magamban, hogy nem kell izgulni, de én mégis csak izgulok.” (16/11 éves fiú.)

A szigorú, kiabáló, verekedő tanároktól való félelem elég gyakran fel-lelhető. Félnak a gyerekek attól, hogy beírnak az ellenőrzőjükbe. Félnak, hogy egy-egy tanár megszidja őket igaztalanul, és otthoni következménye lesz ennek. Külön ki kell emelnünk, hogy sokan félnek a dolgozatírástól. Egyik-másik írásban kiemelt formában szerepelt ez a szempont.

Komolyan mérlegelnünk kell azokat az ártalmakat, melyeket az iskola okozhat abban az esetben, ha pszichés légköre nem megfelelő. A büntetéstől való túlzott félelem egészségtelen jelenség. A kisgyermeknél ez közvetlenül a veréstől való rettegésben mutatkozik meg.

Nagyobb gyerekeknél már ritkább ez a mozzanat, de megtalálható még a VIII. osztályban is. Kisebb gyerekek attól is félnek, hogy a nagyobb gyerekek bántalmazzák őket. Elég sok rajz is számol be erről a témáról.

3. ábra. Verés (12 éves fiú rajza)

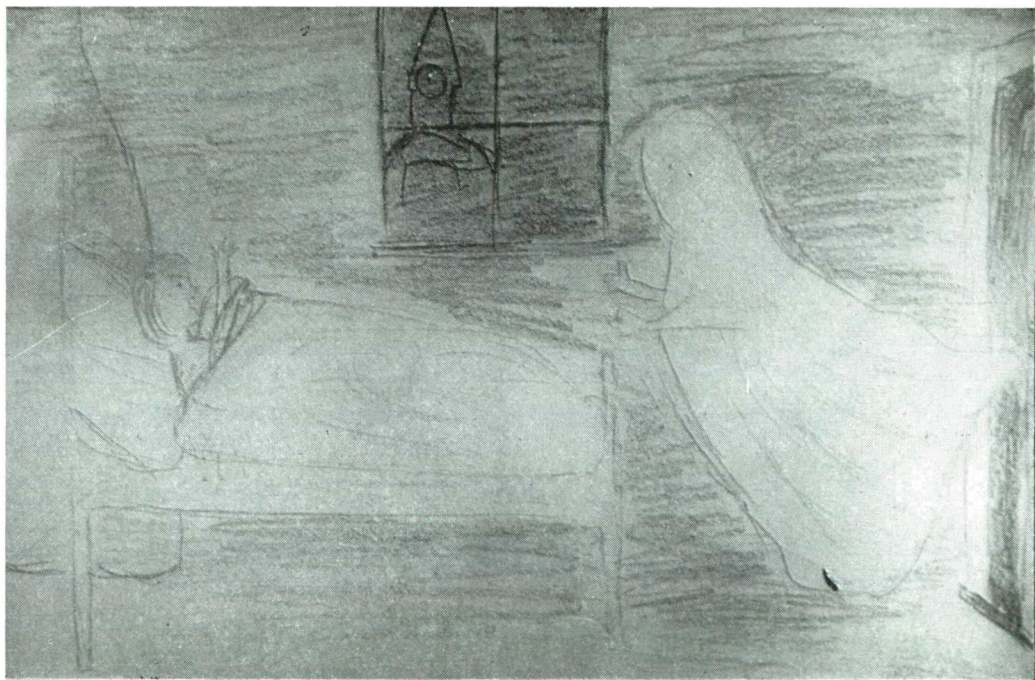
Magasabbrendű erkölcsi kategória a büntetésnek lelkiismeretfurdalás formájában való kifejeződése, mely főképpen nagyobb gyerekeknél fordul elő. Félnék a felelősségrevonástól, tetteik következményeitől, elsősorban akkor, ha kötelességet mulasztottak el, vagy bűnt követtek el, szembenálltak szüleikkel, vagy az iskolában kialakult erkölcsi renddel. „Ha félelmet érzek valamilyen bűn elkövetése után, félek édesapám, édesanyám elé kerülni. Sokszor hányinger és rosszullét fog el. Olyankor félek és rettegek. Sokszor éjjel nem alszom és mindig az a dolog jár eszemben.” (45, 13 éves.) „Akkor félek, ha rosszat

csinálók. Az ember vallja be, ha rosszat csinál. Vallja be, ha rosszul felel, mert akkor nem kell annyira félnie.” (41, 10 éves gyerek.)

A kisgyermek fogalmazásaiban és rajzaiban még szerepel a krampusz, az ördögvízió. Van aki leírja, hogy a viharvasút, múzeumi szörnyetegek, boszorkány, mesebeli rémalakok víziói kísértik.

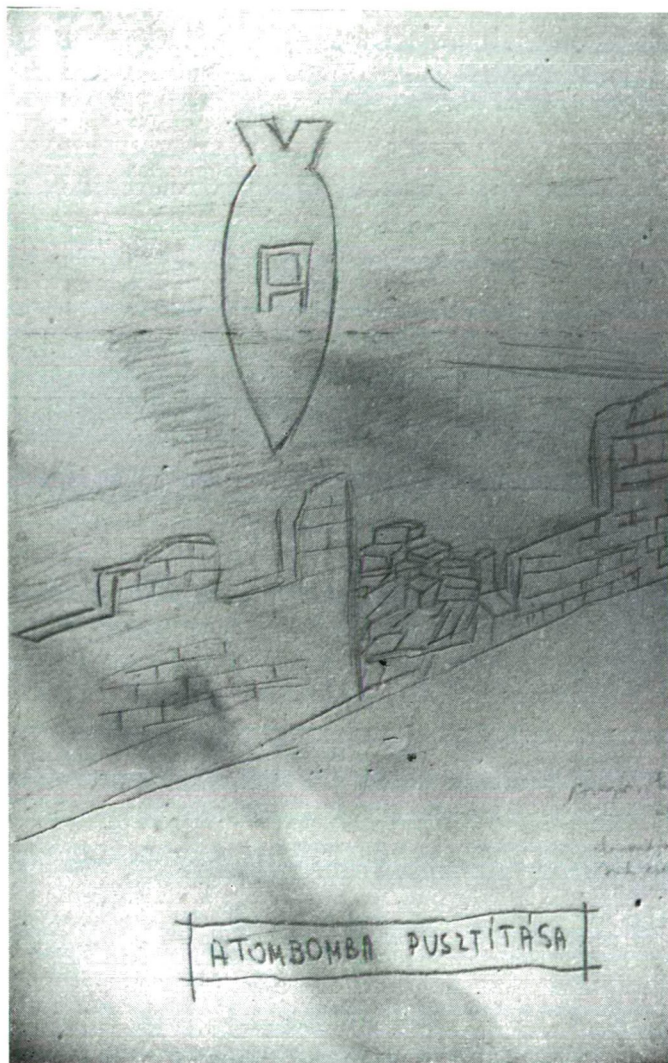
Fél este, mikor süvölt a szél, és megveri az ablakot. Bagolyhuhogás, rémek és kísértetek üldözik. Nagyobb gyerekeknél egy rossz emlék, álom, egyedüllét, és a sötétben jelentkező rémlátások gyötrőek lehetnek. E motívumcsoportokat érdemesnek láttuk néhány idézettel tartalmi szempontból is megvilágítani annál is inkább, mert ez a csoport vizsgálati anyagunknak több mint felét (54,2%) alkotja. A mese, a film, televíziójáték hatását tükrözi egyik-másik írás. „Amikor egyedül kell otthon lennem, félek. Ha este láttam olyan filmet, amely harcos volt, nagyon szoktam félni, izgulni. Mindig a film egy-egy izgalmas jelenetére gondolok.” (69). „Egyik alkalommal láttam egy filmet. Nagyon félelmetes, harcos volt. Eltakartam az arcom, amikor az emberek egymást szúrták le. Nagyon félttem, amikor felakasztottak egyes személyeket. Ilyenkor az arcom lángra lobbant a félelemtől. Egész éjjel nem tudtam aludni, mindig a félelmes filmről álmodoztam.” (181, 12 éves gyermek.)

„Sokszor láttunk már elrettentő képeket a televízióban, vagy moziban a háborúról. Bennem félelem támadt, hogy akkor milyen irtózatásokat műveltek emberek egymás között. Kegyetlenül gyilkolták egymást, és mindig a

4. ábra. Kísértet (12 éves gyerek rajza)

puskák, ágyúk dörrenését hallatták. Olyan gondolat támadt bennem, hogy csak nálunk ilyen soha, de soha ne legyen. Én talán ki sem bírnám, annyira félnék.” (72, 13 éves.) Hasonló hatása van a borzalmakkal telített meséknek is. „Szürkület volt. Édesapámék nem voltak otthon. Egyedül voltam. Elővettem a meséskönyvemet és olvastam. Egyszer egy szomorú történethez értem. Egész este ezen járt az eszem. Sötét volt és nem mertem villanyt gyújtani. Már azt hittem, hogy a mesebeli rablók kijöttek a meséből és körülöttem járkálnak. De aztán odalopakodtam a villanykapcsolóhoz és felgyújtottam a villanyt. Aztán már nem is féltem annyira. Egyszer csak neszt hallok a folyosónkon. Rögtön eloltottam a villanyt és bekapcsoltam belül az ajtót. Édesanya

5. ábra.

állt kívül, de a világ minden kincséért sem nyitottam volna ki az ajtót, azt hittem, hogy rabló, vagy valaki más van kint. De aztán Anyuka a nevemet mondta, csak így mertem kinyitni az ajtót.” (1, 10 éves gyerek.)

IV. *Rettegés a megsemmisüléstől.* Ide tartoznak a háború, betegség, halál félelmi motívumai. Nagy László az I. világháború utáni helyzetben jellegzetesen tárta fel a gyermekek lelkivilágában jelentkező háborús hatásokat. Mi is úgy találtuk, hogy a megvizsgált tanulóknál számottevő félelmet jelent mindaz, ami a háború rémét vetíti a gyermekek elé. Írásban és rajzban egyaránt megmutatkozik ez. A IV. csoport az összes motívumnak 19,3%-át teszi ki. Az egyik 10 éves fiú írja: „Bizony nemcsak én félek mikor a háborúról van szó, hanem az egész gyereksereg.” (55).

Szinte ugrásszerűen megnőtt a motívum-százalékarány a VII. és VIII. osztály dolgozataiban, rajzaiban, jelölül annak, hogy élénken foglalkoztatja őket az esetleges háború veszélye. A családban szinte mindenütt jelentkező háborús nyomok, pusztítás, érthető módon alakította ki a gyermekek képzeletvilágában, élményanyagában a háborútól való rettegést. A gyerekek lelkületében fellelhető egyik legnagyobb rémlátás a háború. Egy 10 éves gyermek írja: „Én a háborútól félek legjobban, azért mert ott mindent elpusztítanak. Ölnék mindenkit és minden a levegőbe repül. Sok katona meghal, akit hazavárnak. Itt mindenkinek az élete a szerencsétől függ. Összefogják az embereket és kivégzik vagy börtönbe csukják és ott sínylődik évekig. Utána

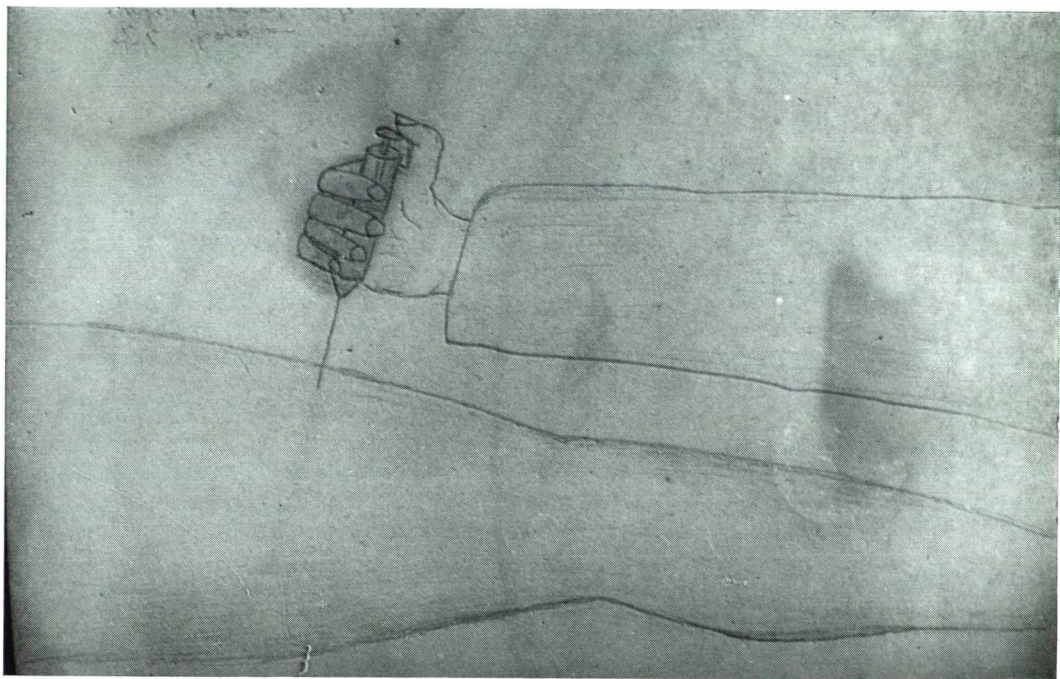
6. ábra. 13 éves fiú rajza a háborúról

meg meghal. És minden elpusztul.” (23). „Én nagyon félek a háborútól. Azért mert féltem az én életem, a szüleimét és mindenkiét. Nem lehet tudni, hogy nem pusztulnak-e el olyan gyermekek, akik alig éltek 1–2 évet.” (122).

A VI. osztálytól kezdve az atombomba, hidrogénbomba szörnyűségei kísértik a gyermekeket. „Legjobban lehet félni egy háborútól, amelyben már atomfegyvereket használnak. Ezzel elpusztíthatják az egész világot. Sck rossz dolog van a földön, de a legrosszabb egy atomháború lenne. Az lenne a fő, hogy béke legyen a világon.” (77). „Olyan félelem is felmerült már bennem, hogy mi lenne, ha háborúra kerülne a sor. Hogyha atom robbanna, akkor mindnyájan meghalnánk és nem lenne élet a földön.” (192, 12 éves gyerek.)

7. ábra.

8. ábra. 12 éves fiú rajza az oltásról

Az alsóbb osztályú gyerekeknél még érezhető a fiús játékok hatása. A lövöldözéssel járó izgalmas, harcos film után a gyerek sokszor felriad álmában. Erre vallanak az éjszakai rettegés, a pavor nocturnus aetiológiájában és anamnesisében található adatok is.

Ezek az aggodalmak a környezet, szülői ház izgalmas légkörétől is fertőzöttek. Nem tagadhatjuk, hogy korunk feszült helyzetében az izgalmas létkérdések, a béke, a háború, az élet, vagy pusztulás problémái ott izzanak a családban és sokszor megmagyarázzák a félelmét, szorongását, aggodalmát. A szülők élménye alapján rajzolta pl. az egyik 14 éves gyermek az alábbi kifejező rajzot az óvóhelyről. (7. ábra.)

Sok gyerek fél a balesettől és az ezt követő betegségtől. Fél, hogy elüti a vonat, autó, és megrokkann. E csoportban szólnunk kell a jatrogén ártalmakról is. A legkülönbözőbb motívumelnevezés utalt az „orvosártalom”-ra. Általában félnek az orvostól, az oltástól, foghúzástól, műtétől, ami vérrel jár.

Meggondolkodtató, hogy az ilyen nagyszámú félelem csökkenthető lenne. Sok teendője van ezen a téren az orvosnak. Bármennyire is fájdalommal jár az orvosi beavatkozás, kellő pszichés előkészítés mellett, nem hagyhat a gyermekekben ilyen mély nyomokat. A gyermekek nagy százaléka vall nyilatkozataiban, fogalmazásaiban, rajzaiban erről az ártalomról.

Érdekes módon mutatkozik meg életkoronként a haláltól való félelem is. Az V–VI. osztályos gyerek mintegy „tárgytól” fél a halottól, a temetőtől. A VII–VIII. osztályos gyermekeknél ez aránylag már ritkán fordul elő. Ők

már általában a halál gondolatától tartanak, elsősorban a szülők elvesztésének lehetősége miatt. Az egyik gyerek ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Félek, mi lesz, ha szüleim meghalnak. Ha elveszteném szüleimet, vagy testvéreimet, mennyire egyedül maradnék.”

Vizsgálatunk bevezető részének célja eljárásmódunk ismertetése volt. A félelem motívumait vizsgáltuk különböző korú általános iskolai tanulóknál, hogy fejlődéslélektani szempontból betekintsünk a gyermek félelmeinek forrásaiba. Úgy találtuk, hogy a félelem a 10–11 éves gyermekeknél elsősorban konkrét tárgyak, természeti jelenségek felé irányul. A VII–VIII. osztályos gyermek absztraktabb, szituációs, fantázia-félelmek hatása alatt áll. Itt már az élet-halál, háború, megsemmisülés problémái is nagyobb teret kapnak.

Úgy láttuk, hogy a gyermekek fogalmazási készsége meghaladja rajz-készségüket, kifejezési eszköz, mód, eredmény tekintetében a két készség között eltérés, szétválás mutatkozik.

Alt bevezetőben jelzett vizsgálatok elvégzésével és kiszélesítésével adalékok kívánunk szolgáltatni a különböző életkorú gyermekek élményszintjének alakulásához, fejlődéslélektani arculatának megrajzolásához.

A városi és vidéki gyermekek között lényeges különbségek tételére nem volt lehetőségünk. Az adatokat összehasonlítva úgy találtuk, hogy majd csak a további vizsgálatok tudnak ezen a téren szignifikáns eredményekhez jutni. A fiúk és lányok adatainak összevetése rétegvizsgálatunk során lényeges különbséget nem mutat. A pubertás körül van némi elválás. A lányoknál az alacsonyabb korosztályban is megmutatkozik az az élményszerűség, ami a fiúknál csak mintegy két évvel később. A további, még fel nem dolgozott, de rendelkezésünkre álló anyag-elemzése módot nyújt majd arra is, hogy részletesen foglalkozzunk a fogalmazási és rajzi készség fejlődésének párhuzamba állításával is.

A kigyensúlyozott, derűs életmód a gyermek egészséges fejlődésének alapfeltétele. A nevelés helyes gátlásrendszere természetes „félelmet” vált ki a gyermekből a helytelen cselekvés megakadályozására. Az inadekvát rettegés azonban nem szolgálja a nevelés célkitűzéseit. A bizonytalanság és rettegés minden értelmi és érzelmi fejlődés kerékkötője. A gyermek félelmei, szorongása sok neurózis forrása, velejárója lehet. Tünettani szempontból sohasem hanyagolhatjuk el a gyermek ez irányú panaszait. Sok milieusérülés, pszichés trauma tanúsítja, hogy a gyermek emlékei befolyásolják azok cselekvését, a negatív élmények érthetően, máskor látszólag alaptalanul motiválnak egy-egy cselekvést, magatartást. A bemutatott motívumcsoportok ezen területre kívánták felhívni a figyelmet.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- BOTHMER, Beziehungen zwischen schulischer Leistung, Gesundheitszustand und sozialer Lage bei Schulkindern. Z. f. arztliche Fortbildung. 51. 1957.
- GATES, JERSILD, MCCONNELL, CHALMANN, Educational Psychology. Mcmillan Company. Washington, 1942.
- GERÉB—BÁCSKAI, Complex-munka szükségessége a gyermekek neurológiai és pszichológiai gondozásában. Orvosi Hetilap 29. 1958. 977–981.
- JAKOBSZON, Az érzelmek pszichológiája. Budapest, 1960.
- LIEBERMANN, Pavor nocturnus. Gyermekgyógyászat, 1957.
- LJUBLINSZKAJA, Ocserki psichiceszkovo razvityija ribjonka. Izd. Ak. Ped. Nauk RSzFSzR Mőszkva, 1959.

Mikó, A gyermek félelmei. Lélekt. Tanulm. IV. 1940. 73—78.

NAGY, A háború és a gyermek lelke. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Budapest, 1916.

PRÍHODA, Bevezetés a pedagógiai pszichológiába. Tankönyvkiadó, Budapest, 1960.

RUBINSTEIN, Grundlagen der Ollgemeinen Psychologie. Berlin, 1958.

SARASON, DAVIDSON, LIGHTHALL, WAITE, RUEBUSH, Anxiety in elementary school children. John Wiley New York, 1960.

TRAMER, Pavor sceleris. Z. Kinderpsychiatrie, 26. 1959. 129—40.

СПОСОБ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ МОТИВОВ БОЯЗНИ У УЧАЩИХСЯ РАЗНОГО ВОЗРАСТА

Д. ГЕРЕБ—З. САБО

Авторы статьи излагают способ, изучения некоторых проявления графического и письменного выражения переживаний детей с точки зрения психологии развития. Они публикуют количественный и процентный учёт мотивов боязни у 1022 учеников с десятилетнего до четырнадцатилетнего возраста. Авторы различают четыре главных группы мотивов, в том числе — II подгрупп.

1. Боязнь предметов, явлений природы (животные, стихийные бедствия).

2. Боязнь в разных обстоятельствах (путешествие, место и лицо неприятной паружности).

3. Боязнь неизвестности и беззащитности (наказание, угрозы совести, фантомы).

4. Боязнь гибели (война, болезнь, смерть).

У детей одинакового возраста сочинение даёт более обширную возможность для выражения переживаний, чем рисунки. Наличие групп и мотивов даётся по процентному отношению и характеру. Авторы статьи расширяют свои исследования.

VERFAHRENSWEISE ZUR PSYCHOLOGISCHEN UNTERSUCHUNG DER MOTIVE DER FURCHT BEI GRUNDSCHÜLERN VERSCHIEDENEN ALTERS

Von

G. GERÉB—Z. SZABÓ

Die Verfasser legen das Verfahren dar, mit der sie einzelne Manifestationen, den zeichnerischen und schriftlichen Ausdruck des Erläbnismaterials der Kinder von entwicklungspsychologischem Standpunkt untersuchen. Es werden zahlenmässige und prozentuale Ergebnisse einer Aufnahme der Motive der Furcht bei 1022 10 bis 14 jährigen Kindern angegeben. Die Motive wurden in vier Hauptgruppen — mit insgesamt 11 Untergruppen — eingeteilt. I. Furcht vor Gegenständen und Naturphänomenen (Tiere, Naturkatastrophen), II. Furcht vor Situationen (Reise, schreckhafter Charakter von Personen und Orten), III. Furcht vor Ungewissheit und Verlassenheit (didaktogene Schädigungen, Strafe, Gewissensbisse, Schreckbilder), IV. Furcht vor Vernichtung (Krieg, Krankheit, Tod). Bei Kindern gleichen Alters sicherte der Aufsatz eine breitere Ausdrucks- und Mitteilungsmöglichkeit, als die Zeichnung. Prozentuale Häufigkeit und Charakter der Gruppen und Motive wurden gedeutet und die Versuche auch auf weitere Gebiete ausgedehnt.